

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК АГРАРНО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Т. В. КУРМАН, кандидат юридичних наук
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
E-mail: ekolaw@nulau.edu.ua

***Анотація.** Здійснено аналіз наукових підходів до визначення поняття сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, на основі якого сформульовано авторську дефініцію цього поняття як аграрно-правової категорії, визначено його зміст та ознаки.*

***Ключові слова:** сталий розвиток, сільськогосподарське виробництво, агросфера, сільські території.*

Актуальність. У сучасних умовах спостерігається зміна концепцій і підходів до систем господарювання, в тому числі й у сфері сільськогосподарського виробництва. На сьогодні пануючою у світі стає концепція сталого розвитку як основа економіки розвитку чи «зеленої» економіки. Концепція сталого розвитку включає три складові: виробничу, екологічну і соціальну. При цьому сталий розвиток сільськогосподарського виробництва, як вбачається, є основою сталого розвитку сільських територій в цілому.

Забезпечення правовими засобами сталого розвитку сільськогосподарського виробництва на сьогодні набуває особливої актуальності для нашої держави. Це пов'язано з прогнозованими проблемами глобального характеру (продовольчою, екологічною) та зумовлюється необхідністю забезпечення продовольчої безпеки, підвищення конкурентоспроможності національного аграрного сектору економіки, соціального розвитку сільських територій, а також збереження навколишнього природного середовища в процесі здійснення сільськогосподарської виробничої діяльності, мінімізації її негативного, антропо-техногенного впливу на довкілля. Викладене вимагає здійснення відповідних заходів з боку нашої держави. Одним із таких заходів у сучасних соціально-економічних умовах вбачається правове забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. Дана проблематика особливо актуалізується у зв'язку із можливостями євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 404 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої сторони, затвердженої Законом України від 16 вересня 2014 р.,

співробітництво у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій охоплює, серед іншого, такі сфери, як заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин; покращення конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі; сприяння інноваціям; заохочення політики якості сільськогосподарської продукції; а також обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння економічному добробуту сільських громад.

Слід зазначити, що сучасний стан розвитку сільськогосподарського виробництва не відповідає критеріям і вимогам сталості. Характерними ознаками сільського господарства нашої держави на сьогодні є технологічна криза, фізична й моральна застарілість обладнання, технологій, техніки, висока ресурсно-, відходо- та енергоємність виробничих процесів. Ще однією проблемою є надмірно інтенсивне використання земель сільськогосподарського призначення в процесі сільськогосподарського виробництва. Відомо, що навіть невелике відхилення якості земель від норми здатне нести загрозу для людей та інших живих істот. Основними ризиками, які зумовили зниження родючості ґрунтів через господарську діяльність людини, стали ерозійні процеси, дегуміфікація, переущільнення, затоплення, заболочення, підкислення, забруднення земель радіонуклідами, пестицидами та іншими органічними речовинами, а також важкими металами. Усього налічується 51 джерело небезпеки (з них – 20 природні, решта – антропогенні) [1, с. 85, 87].

Саме тому, як справедливо зазначає А. М. Статівка, трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки повинні здійснюватися із врахуванням екологічного імперативу, а концептуальним підґрунтям формування державного регулювання сільського господарства повинна стати концепція сталого розвитку [2, с. 22], зокрема сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Дослідження даної проблеми вимагає з'ясування питань щодо поняття та змісту сталого розвитку сільськогосподарського виробництва як аграрно-правової категорії. Слід зазначити, що кожна наука оперує власним понятійно-категоріальним апаратом. Не є винятком і аграрно-правова наука, що ґрунтується на аграрно-правових категоріях. Дослідження останніх передбачає не лише з'ясування їх сутності та ознак, а й наведення визначення. І хоча визначення поняття і змісту будь-якої правової категорії (в тому числі й такої, як сталий розвиток сільськогосподарського виробництва) й закріплення її універсального поняття в законодавстві є складним завданням, однак від його реалізації багато в чому залежить ефективність правового регулювання тих чи інших суспільних відносин. Розв'язання цього завдання є необхідним й з огляду на те, щоб забезпечити досягнення наступних двох цілей: 1) подальший розвиток і збагачення аграрно-правової науки

(теоретичний напрям); 2) вдосконалення чинного аграрного законодавства (практичний напрям).

На сьогодні ні у законодавстві України, ні у спеціальній юридичній літературі не надається визначення поняття «сталий розвиток сільськогосподарського виробництва». Монографічних ґрунтовних аграрно-правових досліджень у цій сфері також не проводилося. Даний факт, а також необхідність вдосконалення чинного аграрного законодавства у сфері забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва як обов'язкової умови й необхідного чинника соціальної та економічної стабільності держави у сучасних умовах і зумовлюють актуальність цього дослідження.

Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва – складна термінологічна конструкція. Це зумовлює необхідність диференційованого підходу до визначення її поняття, починаючи з сутності та змісту сталого розвитку. Концепція сталого розвитку в цілому не нова, її основоположні ідеї відомі світові з давніх-давен, оскільки їх підґрунтям виступають загальнолюдські цінності. Однак міжнародно-правового закріплення вона набула у 1992 році, коли на Всесвітній конференції ООН з питань навколишнього середовища у м. Ріо-де-Жанейро (так званий «Саміт Землі», у якому взяло участь 179 країн, у тому числі й Україна) було визначено сталий розвиток як стратегію існування людства на ХХІ століття, а також затверджено «Порядок денний на ХХІ століття» (Agenda 21). На конференції було також прийнято Декларацію Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку та Заяву про принципи глобального консенсусу з управління, збереження і стійкого розвитку всіх видів лісів. На бразильському саміті сталий розвиток було визначено як такий, що сприяє задоволенню потреб сучасності та не ставить під загрозу інтереси і потреби майбутніх поколінь.

В англійській інтерпретації сталий розвиток (*sustainable development*) є майже самодостатнім терміном, який не вимагає додаткових пояснень (прикметник *sustainable* походить від слова *sustain* – опора, підтримувати). У російській мові закріпилося поняття «устойчивое развитие», яке, на думку фахівців, є одним із найвдаліших [3, с. 123]. В українську мову даний термін прийшов як «сталий розвиток».

Сталий розвиток – дивовижно просте за ключовою ідеєю та водночас безмежно складне за змістом і механізмом реалізації поняття. Основоположна ідея сталого розвитку вимагає не переходити межі впливу на природу, господарюючи таким чином, щоб природні системи, в тому числі й агросфера, встигали самовідновлюватися у часі: щодня, щороку, від покоління до покоління. Проте, як справедливо зазначається у спеціальній літературі, розв'язання цього завдання виявляється вкрай складним і можливим лише за умови комплексного підходу, у поєднанні

матеріальних, інформаційних, синергетичних (системоутворюючих) засад [4, с. 28].

Проблеми сталого розвитку не лишилися поза увагою науковців. Дослідженню різних аспектів сталого розвитку присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних представників філософської, юридичної та економічної наук. Серед них: Г. І. Балюк [5], А. П. Гетьман [6], В. І. Данілов-Данільян [3], В. М. Єрмоленко [7], М. І. Козир [8], Л. Г. Мельник [4], В. В. Носік [9], М. І. Руткевич [10], А. М. Статівка [2], В. Ю. Уркевич [11], В. Я. Цибуляк [12], О. Шаповалова [13], М. В. Шульга [14] та ін. Привертає увагу той факт, що вперше предметом дослідження вчених став не об'єкт чи явище (природне, соціальне тощо), навіть не їх стан, а процес змін під назвою «сталий розвиток». У юридичній літературі зроблено спроби визначити поняття сталого розвитку сільських територій (проф. В. М. Єрмоленко, А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, М. В. Шульга та ін.). Однак, складною проблемою правового характеру, на нашу думку, залишається наявність термінологічної неузгодженості і доктринальної невизначеності щодо категорій «сталий розвиток сільських територій», «сталий сільський розвиток» і «сталий розвиток сільськогосподарського виробництва». Залишається невизначеним і саме поняття сталого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Зародки концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва та ідеї антропозахисту можна знайти ще у роботах австрійського філософа Рудольфа Штейнера (20-ті роки ХХ ст.), основоположника теорії антропософії. Згідно з цією теорією людина, як частина всесвіту, має жити в гармонії з навколишнім світом, і саме селянин повинен охороняти природний баланс, підтримуючи ланцюжок: здорові тварини харчуються здоровими рослинами, здорові рослини ростуть на здоровому ґрунті, здоровий ґрунт залежить від здорових тварин, що, в свою чергу, забезпечує здоров'я людини. На підставі цього Рудольфом Штейнером було започатковано один із перших напрямів сталого сільськогосподарського виробництва – біодинамічне землеробство, яке виходило з усіх принципів і стандартів органічного сільського господарства, а також враховувало космічні ритми і духовні аспекти [15].

Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва пропонуємо розуміти як стабільний процес прогресивних цілеспрямованих змін на основі досягнень науки і техніки в агросфері при веденні сільськогосподарського виробництва в напрямі, який забезпечує успішне її функціонування в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людей.

Із запропонованого визначення можна виокремити ознаки сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. По-перше, сталий розвиток сільськогосподарського виробництва – це стабільний, стійкий процес. «Сталість» тут проявляється і як стійкість, тобто здатність

утримувати рівновагу, і як стабільність, тобто здатність підтримувати стійкі темпи розвитку сільськогосподарського виробництва.

По-друге, це процес цілеспрямованих прогресивних змін. Серед цілей сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, як вбачається, можна виокремити глобальні та поточні цілі. Глобальна ціль сталого розвитку сільськогосподарського виробництва – це збереження біосфери в цілому, а також зокрема такої її складової, як агросфера, у стані, що забезпечує успішне їх функціонування в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь людей. Серед поточних цілей – забезпечення продовольчої безпеки держави, охорона та екологозбалансоване використання природних ресурсів (земель сільськогосподарського призначення, вод, лісів тощо) в процесі сільськогосподарського виробництва, екологічно безпечне сільськогосподарське господарювання, створення сприятливих умов для збереження здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва, задоволення потреб населення у якісних і безпечних продуктах харчування рослинного й тваринного походження тощо. На досягнення вищевказаних цілей і спрямовуються зміни в межах концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. При цьому йдеться саме про прогресивні зміни як елемент сталого розвитку. Адже напрям змін має вирішальне значення. Крім позитивного (прогресивного), він може бути і негативний (регресивний) [7, с. 55], що не відповідатиме концепції сталого розвитку.

По-третє, основою вказаних змін виступають досягнення науки і техніки, тобто результати науково-технічного прогресу в різних сферах: інноваційній, агрономічній, ветеринарній, технічній, економічній, екологічній тощо. Насамперед йдеться про запровадження в процесі сільськогосподарського виробництва новітніх екологоспрямованих, природо-, енерго- і ресурсозберігаючих, безвідходних або маловідходних технологій, розвиток органічного сільського господарства, активізацію розробок екологічних інновацій (з високим ступенем екологічності та економічної ефективності).

Вищевказане знаходить своє закріплення і у чинному законодавстві. Так, відповідно до положень розділу 3 Закону України від 21 грудня 2010 року «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» до стратегічних цілей та завдань державної політики у сільському господарстві віднесено створення умов для широкого впровадження екологічно орієнтованих та органічних технологій ведення сільського господарства та досягнення у 2020 році їх використання та двократного збільшення площ їх використання. З цією метою пропонується державна підтримка та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище. Слід зазначити, що

світова практика довела можливість значного зменшення екодеструктивного впливу на довкілля завдяки екологічно збалансованому розвитку. Як справедливо зазначається у спеціальній літературі, інноваційна діяльність в Україні може і повинна стати одним із головних інструментів оздоровлення природного середовища, враховуючи, що здійснення процесу створення і використання екологічних інновацій є однією з форм природоохоронних заходів [16, с. 110].

По-четверте, вказані зміни відбуваються в агросфері при веденні сільськогосподарського виробництва. На сьогодні категорія «агросфера» стає однією з новел аграрного-правового регулювання. Вбачається, що агросфера – це складна аграрно-правова категорія, яка лежить в основі предмета аграрного права і включає наступні елементи: а) об'єкти аграрних правовідносин (культурні рослини, сільськогосподарські тварини, оброблений ґрунт під сільськогосподарські культури); б) певне коло їх суб'єктів – сільське населення в особі фізичних осіб, які можуть працювати у сільськогосподарських підприємствах за трудовим договором, бути членами чи учасниками таких підприємств або займатися веденням особистого селянського господарства; в) сферу реалізації аграрних прав і обов'язків, а отже, й виникнення, зміни та припинення аграрних правовідносин – сільські території, сільськогосподарське виробництво тощо [17, с. 48–54].

Дійсно, від стану агросфери значною мірою залежать добробут і умови життя нинішніх і майбутніх поколінь. Як зазначається у спеціальній літературі, сільськогосподарська діяльність, пов'язана з трансформацією природних ландшафтів в агроландшафти, незмінно супроводжується зниженням біорізноманіття та екологічної стійкості останніх [18, с. 219]. Слід також погодитися з тезою О. М. Савельєвої, що для забезпечення сталого аграрного виробництва потребують більш досконалого правового регулювання нормами саме аграрного права відносини у сфері впровадження сучасних екологічно безпечних інноваційних технологій використання земель сільськогосподарського призначення в процесі виробництва сільськогосподарської продукції [19, с. 326–328].

Доцільним вбачається звернутися до позитивного досвіду зарубіжних держав. Так, у США та інших країнах була прийнята система законодавчих актів з охорони земель, екологічного регулювання основних видів діяльності в аграрному виробництві і обмеження негативного впливу на нього промисловості та урбанізованих територій. Були створені спеціальні державні служби, які шляхом дорадництва, різних премій і штрафів, зниження податків, пільгових кредитів, значних дотацій, цільових державних інвестицій тощо допомагають фермерам дотримуватися вимог агроєкології [20, с. 8].

Державне регулювання процесів використання ресурсів агросфери в процесі сільськогосподарського виробництва, особливо земель сільськогосподарського призначення, стає актуальним також у зв'язку з

тим, що на основній частині цих земель в Україні здійснюють виробничо-господарську діяльність не власники, а орендарі, які передусім ставлять за мету отримання прибутку від цієї діяльності, а не дбайливе, екологоорієнтоване, екологізбалансоване використання чи збереження земельних ділянок, які не є їх власністю, і довкілля.

Отже, на сьогодні особливої актуальності набувають питання розвитку агросфери на умовах сталості, що в свою чергу вимагає сталого розвитку сільськогосподарського виробництва, який має бути забезпечений відповідними правовими засобами. За умови розвитку сільськогосподарського виробництва на засадах сталості, що має знайти своє відображення і в законодавстві, агросфера як система, що поєднує виробничу, соціальну і екологічну складову, забезпечить можливість задовольнити зростаючі потреби у продовольстві у поєднанні зі збереженням і примноженням агроресурсного потенціалу, а отже, сприятиме досягненню стратегічних цілей державної аграрної політики України.

По-п'яте, ознака сталого розвитку сільськогосподарського виробництва полягає в тому, що при виборі оптимальної стратегії щодо ведення сільськогосподарської діяльності в агросфері варто виходити з інтересів як нинішніх, так і майбутніх поколінь. Звичайно, на сьогодні ринкові умови господарювання висувають в якості пріоритетної підприємницьку мету – отримання максимального прибутку, до якої прагне кожний господарюючий суб'єкт, в тому числі і у сфері сільськогосподарського виробництва. Задля досягнення даної мети сільськогосподарські товаровиробники ведуть інтенсивний спосіб виробництва, спрямований на збільшення врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності сільськогосподарських тварин. В свою чергу, це зумовлює зниження уваги даних суб'єктів до вирішення питань екологізації сільськогосподарського виробництва, охорони навколишнього середовища, екологіспрямованого природокористування тощо. За умов же запровадження концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва вказані екологічні цілі мають вийти на один план з цілями підприємницькими, і нагальною потребою стане необхідність вирішувати виробничі, екологічні і соціальні питання в комплексі задля забезпечення інтересів не лише сьогодення, а й прийдешніх, майбутніх поколінь.

Висновки. Вбачається, що забезпечення організаційно-правовими та економічними заходами сталого розвитку сільськогосподарського виробництва надасть можливість збільшити обсяги виробництва продукції рослинництва, тваринництва, рибництва, лісівництва, підвищити її якість та безпечність, а отже, і її конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. Окрім того, сталий розвиток сільськогосподарського виробництва, одним із проявів якого є раціонально сформовані агроландшафти, сприятиме збереженню й відтворенню сприятливого середовища для життєдіяльності населення

України, в тому числі і для майбутніх поколінь, зменшенню і попередженню деградації ґрунтів, збереженню біологічного різноманіття, підтримці екологічної рівноваги.

Категорія «сталий розвиток сільськогосподарського виробництва» вимагає уніфікованого закріплення в законодавстві України (у Концепції сталого розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні або у спеціальному Законі «Про сталий розвиток сільських територій»). Це сприятиме не лише подальшому розвитку науки аграрного права, а й, безумовно, розвитку правового регулювання відносин у вказаній сфері.

Список літератури

1. Добряк Д. С. Ефективність екологобезпечного землекористування в Україні в ринкових умовах / Д. С. Добряк, В. М. Будзяк, О. С. Будзяк // Економіка України. – 2013. – № 7. – С. 85, 87.

2. Статівка А. М. Концепція сталого розвитку – основа державного регулювання екологічної політики в сільському господарстві України / А. М. Статівка // Проблеми розвитку аграрного та земельного права України: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 травня 2011 р.). – К. : Вид-во географ. літ-ри «Обрії», 2011. – С. 20–24.

3. Данилов-Данильян В. И. Устойчивое развитие (теоретико-методологический анализ) / В. И. Данилов-Данильян // Экономика и математические методы. – 2003. – № 2. – С. 123–135.

4. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебн. / под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Суми : ИТД «Университетская книга», 2007. – 1120 с.

5. Балюк Г. І. Проблеми законодавчої регламентації та реалізації в Україні екологічної складової концепції сталого розвитку / Г. І. Балюк // Право України. – 2011. – № 2. – С. 85–94.

6. Гетьман А. П. Экологический аудит и правовые проблемы совершенствования управления в сфере экологии на принципах устойчивого развития / А. П. Гетьман, Н. А. Орлов // Ученые записки Таврического нац. ун-та. – 2008. – Т. 21 (60). – № 1. – С. 153–159. – (Серия «Юридические науки»).

7. Єрмоленко В. М. Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій» / В. М. Єрмоленко // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України / ред. кол.: Д. О. Мельничук (голова) та ін. – К., 2010. – Вип. 156. – С. 50–59. – (Серія «Право»).

8. Козырь М. И. Правовое обеспечение социального развития и устойчивого развития сельскохозяйственных территорий / М. И. Козырь // Аграрное и земельное право. – 2008. – № 10 (46). – С. 36–45.

9. Носік В. В. Земельно-правові проблеми забезпечення сталого розвитку України / В. В. Носік // Правове забезпечення екологічного розвитку та екологічної безпеки суспільства: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 50-й річниці створення Донецького нац. ун-ту та 30-й річниці створення кафедри госп. права ДонНУ (14–15 травня 2015 р.) /

Донецький нац. ун-т; за заг. ред. А. Г. Бобкової. – Вінниця : ДонНУ, 2015. – С. 209–211.

10. Руткевич М. И. Философское значение концепции устойчивого развития / М. И. Руткевич // Вопросы философии. – 2002. – № 11. – С. 24–35.

11. Уркевич В. Ю. Про категорію «сталий розвиток сільських територій» / В. Ю. Уркевич // Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 21–22 травня 2010 р.). – Біла Церква : Білоцерківський нац. аграрний ун-т, 2010. – С. 24–26.

12. Цибуляк В. Я. Інституційні засади сільського розвитку в Україні: науково-прикладний аспект : монограф. / В. Я. Цибуляк; ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2014. – 216 с.

13. Шаповалова О. «Сталий розвиток»: потреба вдосконалення правореалізаційної діяльності у сфері господарювання / О. Шаповалова // Право України. – 2002. – № 7. – С. 31–35.

14. Шульга М. В. До питання про перспективи сталого розвитку сільських територій / М. В. Шульга // Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. «Дванадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 8–9 листопада, 2013 р.): [у 4-х част.]. – Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права, 2013. – Частина перша. – С. 171–173.

15. Rudolf Steiner, Anthroposophical Leading Thoughts (1924).

16. Лебедева Т. М. Правове забезпечення впровадження екологічно орієнтованих інновацій в Україні / Т. М. Лебедева // Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України: зб. тез наук. доп. учасників круглого столу (9 листопада 2012 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х.: НУ «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. – С. 110.

17. Курман Т. В. Агросфера як основа сталого розвитку сільськогосподарського виробництва / Т. В. Курман // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України / ред. кол.: С. М. Ніколаєнко (голова) та ін. – К. : Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2014. – Вип. 197. – Ч. 2. – С. 48–54. – (Серія «Право»).

18. Мельник Л. В. Еколого-економічне обґрунтування раціонального використання агроландшафтів / Л. В. Мельник // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку: зб. матер. VII Міжнар. Наук.-практ. конф. (м. Суми, 17–18 травня 2014 р.) / Сумська філія ХНУВС. – Суми : Друк. дім «ПАПІРУС», 2014. – С. 219.

19. Савельєва О. М. Про забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва як предмет правового регулювання / О. М. Савельєва // Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права: матер. «круглого столу» (м. Харків, 6 грудня 2013 р.): зб. тез наук. доп. / за заг. ред.

А. П. Гетьмана; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х. : Право, 2013. – С. 327–328.

20. Созінов О. О. Агросфера України у ХХ столітті / О. О. Созінов // Вісник НАН України. – 2001. – № 10. – С. 8.

References

1. Dobriak, D. S., Budziak, V. M., Budziak, O. S. (2013). Efektyvnist ekolohobezpechnoho zemlekorystuvannia v Ukraini v rynkovykh umovakh [The efficiency of ecological safety of land use in Ukraine in market conditions]. *Ekonomika Ukrainy*, 7, 85, 87.

2. Stativka, A. M. (2011). Kontseptsiiia staloho rozvytku – osnova derzhavnoho rehuliuвання ekolohichnoi polityky v silskomu hospodarstvi Ukrainy [The concept of sustainable development – the basis of state regulation of environmental policies in agriculture of Ukraine]. *Problems of agrarian and land rights of Ukraine: materials of international scientific conference*. Kyiv, 20–24.

3. Danylov-Danylian, V. Y. (2003). Ustoichivoe razvitie (teoretyko-metodolohycheskyi analiz) [The sustainable development (theoretical and methodological analysis)]. *Economics and mathematical methods*, 2, 123–135.

4. Melnyk, L. H. (2007). Sotsyalno-ekonomycheskyi potentsyal ustoichyvoho razvytyia [The socio-economic potential of sustainable development]. Sumy: YTD «Unyversytetskaia knyha», 1120.

5. Baliuk, H. I. (2011). Problemy zakonodavchoi rehlamentatsii ta realizatsii v Ukraini ekolohichnoi skladovoi kontseptsii staloho rozvytku [The problems of legislative regulation and implementation of the environmental component of sustainable development in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*, 2, 85–94.

6. Hetman, A. P., Orlov, N. A. (2008). Ekolohycheskyi audyt y pravovye problemy sovershenstvovanyia upravleniia v sfere ekolohyy na pryntsypakh ustoichyvoho razvytyia [The environmental audit and legal problems of improving governance in ecological sphere on the principles of sustainable development]. *Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta*, 1, 153–159.

7. Yermolenko, V. M. (2010). Osoblyvosti formuvannia katehorii «stalyy rozvytok silskykh terytorii» [The features of formation of the category «sustainable rural development»]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy: seriiia «Pravo»*, 156, 50–59.

8. Kozyr, M. Y. (2008). Pravovoe obespechenye sotsyalnoho razvytyia y ustoichyvoho razvytyia selskokhoziaistvennykh terrytorii [Legal support of social development and sustainable development of rural areas]. *Agricultural and land law*, 10 (46), 36–45.

9. Nosik, V. V. (2015). Zemelno-pravovi problemy zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy [The legal problems of sustainable development of Ukraine]. *Legal ecological development and environmental security of*

society: materials of Ukrainian scientific-practical conference dedicated to the 50th anniversary of creation of Donetsk National University and the 30th anniversary of the business law department of Donetsk National University. Vinnytsia: DonNU, 209–211.

10. Rutkevych, M. Y. (2002). Fylosofskoe znachenye kontseptsyy ustoichyvoho rozvytyia [The philosophical meaning of the concept of sustainable development]. *Voprosy fylosofyy*, 11, 24–35.

11. Urkevych, V. Y. (2010). Pro katehoriuu «stalyi rozvytok silskykh terytorii» [About the category of «sustainable rural development»]. *Modern land, agricultural, environmental and natural right: issues of theory and practice materials practical international scientific conference*. Bila Tserkva: Bilotserkivskiyi natsionalnyi ahrarnyi universytet, 24–26.

12. Tsybuliak, V. Ia. (2014). Instytutsiini zasady silskoho rozvytku v Ukraini: naukovo-prykladnyi aspekt: monohraf. [Institutional basis of rural development in Ukraine: scientific and applied aspects]. Kyiv, 216.

13. Shapovalova, O. (2002). «Stalyi rozvytok»: potreba vdoskonalennia pravorealizatsiinoi diialnosti u sferi hospodariuvannia [«The sustainable development»: the need for improvement in the shpere of right-realization management]. *Pravo Ukrainy*, 7, 31–35.

14. Shulha, M. V. (2013). Do pytannia pro perspektyvy staloho rozvytku silskykh terytorii [About the prospects for sustainable development of rural areas]. *Actual problems of legal science: Abstracts of the International Scientific Conference «Legal twelve autumn of reading»*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava, p. 1, 171–173.

15. Steiner, R. (1924). *Anthroposophical Leading Thoughts*.

16. Lebedieva, T. M. (2012). Pravove zabezpechennia vprovadzhennia ekolohichno oriientovanykh innovatsii v Ukraini [The legal support of implementation of environmentally oriented innovation in Ukraine]. *Current issues codification of environmental legislation of Ukraine: Abstracts of scientific reports of participants of the round table*. Kharkiv: NU «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho», 110.

17. Kurman, T. V. (2014). Ahrosfera yak osnova staloho rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva [The agrosphere as a basis of sustainable development of agricultural production]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy: Serii «Pravo»*, 197, p. 2, 48–54.

18. Melnyk, L. V. (2014). Ekoloho-ekonomichne obgruntuvannia ratsionalnoho vykorystannia ahrolandshaftiv [The ecological and economic assessment of sustainable use of agricultural landscapes]. *State and Law: problems of formation and development strategy: proceedings of the VII International scientific-practical conference*. Sumy: Druk. dim «PAPIRUS», 219.

19. Savelieva, O. M. (2013). Pro zabezpechennia staloho silskohospodarskoho vyrobnytstva yak predmet pravovoho rehuliuвання [About the security of sustainable agriculture as a subject of legal regulation].

Modern scientific and practical environmental problems, land rights and agricultural: materials of «round table»: abstracts of scientific reports. – Kharkiv: Pravo, 327–328.

20. Sozinov, O. O. (2001). Ahrosfera Ukrainy u XX stolitti [The agrosphere of Ukraine in the twentieth century]. Visnyk NAN Ukrainy, 10, 8.

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА КАК АГРАРНО-ПРАВОВОЙ КАТЕГОРИИ

Т. В. Курман

***Аннотация.** Осуществлен анализ научных подходов к определению понятия устойчивого развития сельскохозяйственного производства, на основе которого сформулирована авторская дефиниция этого понятия как аграрно-правовой категории, определены его понятие и признаки.*

***Ключевые слова:** устойчивое развитие, сельскохозяйственное производство, агросфера, сельские территории.*

DEFINITION AND SYMPTOMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AGRICULTURAL PRODUCTION AS AGRO-LEGAL CATEGORY

T. V. Kurman

***Abstract.** The article analyzes the scientific approaches to the definition of sustainable development of agricultural production on which basis it was formulated the author's definition of this concept as a legal category and defined its content and main features.*

***Keywords:** sustainable development, agricultural production, agrosphere, rural areas.*